

ĐỌC THÊM

"VI HÀNH"⁽¹⁾

(Trích *Những bức thư gửi cô em họ* do tác giả tự dịch từ tiếng An Nam)

NGUYỄN ÁI QUỐC^(*)

TIỂU DẪN

Nguyễn Ái Quốc là một tên của Chủ tịch Hồ Chí Minh khi hoạt động ở nước ngoài, trước năm 1942. Nguyễn Ái Quốc – Hồ Chí Minh (1890 - 1969) sinh tại làng Kim Liên (làng Sen) nay thuộc xã Kim Liên, huyện Nam Đàn, tỉnh Nghệ An, là lãnh tụ cách mạng vĩ đại của nhân dân Việt Nam, đồng thời là Danh nhân văn hóa thế giới,

(*) Về cuộc đời và sự nghiệp văn học của Nguyễn Ái Quốc sẽ học ở bài *Nguyễn Ái Quốc – Hồ Chí Minh* trong sách giáo khoa *Ngữ văn 12 Nâng cao*.

(1) "Vi hành" (nguyên văn tiếng Pháp *incognito*, có nghĩa là không ai biết) chỉ việc vua chúa ngày xưa cải trang làm dân thường đi lẩn vào dân chúng để trực tiếp tìm hiểu tình hình xã hội, đời sống và dư luận nhân dân (hoặc để chơi mà không ai biết – Nguyễn Ái Quốc dùng theo nghĩa mỉa mai này trong trường hợp Khải Định).

một nhà văn, nhà thơ lớn. Sự nghiệp văn học của Người rất đa dạng và phong phú về thể loại, bút pháp, phong cách và về ngôn ngữ, văn tự. Ngoài các văn kiện chính trị, Người còn để lại nhiều tác phẩm có giá trị văn học lớn như : phóng sự *Bản án chế độ thực dân Pháp*, tập *Truyện và kí* (viết bằng tiếng Pháp), các tập thơ *Ngục trung nhật kí* (viết bằng chữ Hán), *Thơ Hồ Chí Minh* (viết bằng chữ Hán và tiếng Việt).

'Vi hành' là một trong những truyện ngắn tiêu biểu cho bút pháp văn xuôi hiện đại và tài châm biếm sâu sắc vốn là đặc trưng của những truyện kí Nguyễn Ái Quốc ra đời vào đầu những năm hai mươi của thế kỷ XX ở Pháp. 'Vi hành' nằm trong số những tác phẩm (như vở kịch *Con rồng tre*, truyện ngắn *Lời than văn của bà Trưng Trắc*, bài báo *Sở thích đặc biệt*) tập trung đả kích tên vua bù nhìn Khải Định khi y sang Pháp dự cuộc đấu xảo⁽¹⁾ thuộc địa ở Mác-xây (1922). Tác phẩm viết bằng tiếng Pháp, đăng trên báo *Nhân đạo* – cơ quan ngôn luận của Đảng Cộng sản Pháp – số ra ngày 19-2-1923.

*
* *

– Hắn đấy !

– Đâu phải !

– Đúng mà ! Anh đã bảo là chính hắn đấy.

– Chắc thật à ? Em thì em đã thấy hắn ở trường đua⁽²⁾, trông hắn có vẻ nhút nhát hơn, lúng ta lúng túng hơn cơ, có cả cái chụp đèn chụp lên cái đầu quấn khăn, các ngón tay thì deo đầy những nhẫn.

– Thế hay là hắn đã đem tất cả các thứ đó đến tiệm cầm đồ rồi ? Nhưng mà nhìn kí xem kia ! Chẳng phải vẫn cái mũi tẹt ấy, vẫn đeo mắt xếch ấy, vẫn cái mặt bùng như vỏ chanh⁽³⁾ ấy đấy à ?

– Ừ nha. Thì cũng có thể là anh đúng. Nhưng hắn đến đây làm gì nha, trong đường xe điện ngầm này, và tại các ông quan bà kiếc⁽⁴⁾ đi theo thì đâu cả ?

(1) *Đấu xảo* : một hình thức hội chợ trung bày những mẫu vật về tài nguyên thiên nhiên, những sản vật về kinh tế.

(2) *Trường đua* : trường đua ngựa. Đây là nơi giải trí gần giống như đánh bạc. Người chơi đặt tiền (gọi là đặt cược hay đánh cá) vào một con ngựa đua nào đấy. Con ngựa đoạt giải thì người đặt tiền cũng thắng cuộc.

(3) Quả chanh ở châu Âu có vỏ màu vàng bùn.

(4) Đây là một cách chơi chữ : tác giả dùng chữ *mandarin* là *ông quan* đi kèm theo *mandarine*, tất phải là *bà quan*. Theo quy tắc của ngữ pháp tiếng Pháp thì danh từ giống đực khi chuyển sang danh từ giống cái, người ta thêm *e*. Nhưng ở trường hợp này, *mandarine* lại có nghĩa là *quả quýt*. Ý đùa cợt bằng cách chơi chữ ở đây là nhằm vào độc giả người Pháp hay người biết tiếng Pháp. Chỉ có thể chuyển ý đùa này sang tiếng Việt được phần nào : *ông quan bà kiếc* (đúng nghĩa tiếng Pháp thì phải dịch là : *ông quan bà quýt*).

– Có khi đã gửi tuốt ở kho hành lí nhà ga để đi chơi vì hành đấy.

Đấy, có em họ thân mến của tôi ! Tôi đã thuật lại y nguyên câu chuyện giữa một đôi bạn trẻ ngồi cùng toa xe với tôi. Họ ngẫu nhiên trong tôi với cặp mắt ma mènh, tò mò, nhưng lại ra bộ không nhìn tôi gì cả.

Cuộc đối thoại tiếp diễn như sau :

– Thế em nghĩ thế nào về người khách của chúng ta ? – Người con trai hôi, ngõi tôi là một đáng hoàng thượng và tưởng rằng tôi không hiểu họ nói gì với nhau.

– Hắn còn làm mình bật cười hơn nữa cơ lúc hắn đeo lên người hắn đủ cả bộ lụa là, đủ cả bộ hạt cườm. – Người bạn gái anh ta trả lời.

– Hạt châu báu đấy chứ ! Em thích có chỗ châu báu ấy quá đi, chứ còn gì !

– Em mà có ấy à, thì em cố tình đánh mất đi, để được báo chí nói đến, và thế là được trở thành một ngôi sao. Thế còn anh, anh nghĩ gì về người dân bảo hộ⁽¹⁾ của chúng ta nào ?

– Ích cho chúng ta lắm đấy. Cái lò ở Găng-be đã bán rồi. Cái rương của Hê-ra Miéc-ten cũng đã thanh toán rồi. Vụ án người bị chặt ra từng khúc⁽²⁾ thì không thu hút được công chúng lắm vì không thuộc giới thượng lưu. Và thế là cái kho giải trí của chúng ta sắp cạn ráo như B.D.D.⁽³⁾ vậy. Nhật báo chẳng còn cái gì để bôi bác lên giấy cả. Đúng lúc đó thì...

– Đồi xe ở đây chứ, anh yêu ơi ?

– Không, ga sau. Đúng lúc đó thì có một anh vua đến với chúng ta.

– Em thì em thích Sắc-lô⁽⁴⁾ hơn. Với lại, vua, thì tốn lâm.

– Đâu có ! Thế em còn nhớ buổi dạ hội thuộc địa ở Nhà hát Ca vũ đấy chứ ? Phải trả những nghìn rưỡi phor-rang để xem vợ lẽ nàng hầu vua Cao Miên, xem tụi làm trò leo trèo nhào lộn của sư thánh xứ Công-gô⁽⁵⁾ ; hôm nay chúng mình có mất tí tiền nào đâu mà được xem vua đang ngay cạnh ? Nghe nói ông bầu Nhà hát Múa rồi có định kí giao kèo thuê đấy...

(1) *Người dân bảo hộ* : người Việt Nam được Pháp "bảo hộ". Thời Pháp thuộc, thực dân Pháp coi Việt Nam (Trung Kì và Bắc Kì) là xứ "bảo hộ" của chúng, vì thế người Việt Nam là "người dân bảo hộ" của Pháp.

(2) *Cái lò ở Găng-be, cái rương của Hê-ra Miéc-ten, vụ án người bị chặt ra từng khúc* : chắc hẳn đây là những chuyện thời sự, những vụ án giật gân, nguồn giải trí của người dân Pa-ri tò mò, hiểu kí.

(3) *B.D.D* : chữ viết tắt của cụm từ Băng (Ngân hàng) Đông Dương, dịch từ cụm từ tiếng Pháp B.I.C (Banque d'Indochine).

(4) *Sắc-lô* : vai hè nổi tiếng của điện ảnh do diễn viên kiêm đạo diễn nổi tiếng người Anh là Sắc-li Sa-pling sáng tạo nên.

(5) *Sư thánh xứ Công-gô* : tu sĩ đạo Hồi ở Công-gô (một nước ở châu Phi). Tác giả thể hiện cách nhìn kì thị dân tộc của đôi trai gái Pháp.

Tàu đó, cặp trai gái bước xuống, mắt cú liếc nhìn trộm tôi, và tôi thì buồn cười quá, bỗng đậm ra nghĩ, và nghĩ đến cô. Tôi như còn trông thấy cái ngày mà cô với tôi, đôi chúng ta, như đôi chim ấy thời, đậu vắt vẻo trên đầu gối ông bác thân yêu, nghe bác kể chuyện cổ tích. Tôi nhớ chuyện vua Thuấn⁽¹⁾, vì muốn đích thân tai nghe mắt thấy dân có bằng lòng mình không, nên cải trang làm dân cày đi dò la khắp xú. Lại nhớ chuyện vua Pi-e nước Nga⁽²⁾ đi làm thợ và đến làm việc ở các công trường nước Anh. Bên những bậc cải trang vĩ đại ấy muốn đi sâu vào cuộc sống của nhân dân, ngày nay, còn có những ông hoàng, ông chúa, để tiện việc riêng và vì những lí do không cao thượng bằng, cũng "vi hành" đấy.

Tôi không được rõ ý đồ nhà "vi hành" của chúng ta ra sao. Phải chăng là ngài muốn biết dân Pháp, dưới quyền ngự trị của bạn ngài là A-léch-xang Đệ nhất⁽³⁾, có được sung sướng, có được uống nhiều rượu và được hút nhiều thuốc phiện bằng dân Nam, dưới quyền ngự trị của ngài, hay không ? Phải chăng ngài muốn học sử dụng (theo kiểu Pháp) cái liêm của nhà nông cùng cái búa của thợ để sau cuộc ngao du, đem về chút ấm no mà đám "dân"⁽⁴⁾ bất hạnh của ngài tối nay hoàn toàn chẳng biết đến ? Hay là chán cảnh làm một ông vua to, bây giờ ngài lại muốn nếm thử cuộc đời của các cậu công tử bé⁽⁵⁾ ?

Thế nào thì thế, ít lâu nay tôi đã trở thành một đấng hoàng thượng bất đắc dĩ. Bất cứ tôi đi đâu, là có người nhìn tôi, ganh tị tôi, mỉm cười với tôi, tán tụng tôi, đi theo tôi.

Cô em thân mến, hẳn cô bảo tôi rằng, thế là cái bánh xe vô lượng⁽⁶⁾ nó đã quay rồi đấy. Đến nay, tất cả những ai ở Đông Dương có màu da trắng đều là những bậc khai hoả⁽⁷⁾, thì bây giờ đến lượt tất cả những ai có màu da vàng đều trở thành hoàng đế ở Pháp.

Cô không thể tưởng tượng được cảnh đón tiếp tốt đẹp người ta dành cho chúng tôi ở đây. Quần chúng cứ là tự phát mà biểu lộ nhiệt tình khi vừa thoáng thấy một đồng bào ta. Những tiếng "Hắn đấy !" hay "Xem hắn kìa !" là những lời chào mừng kín đáo và kính trọng mà chúng ta thường gặp đọc đường.

(1) Vua Thuấn : một ông vua trong truyền thuyết cổ Trung Quốc nổi tiếng là hiền đức.

(2) Vua Pi-e nước Nga : Pi-e (tiếng Nga : Pi-ốt) Đại đế, hoàng đế Nga cuối thế kỉ XVII – đầu thế kỉ XVIII, đã đích thân đi tham quan và lao động ở Tây Âu, sau đó về nước tiến hành những cuộc cải cách táo bạo, làm cho nước Nga trở nên hùng mạnh.

(3) A-léch-xang Đệ nhất : A-léch-xang Min-lo-răng, Tổng thống Pháp lúc bấy giờ.

(4) "Dân" : từ này được viết bằng tiếng Việt trong nguyên bản tiếng Pháp.

(5) Công tử bé : nguyên bản tiếng Pháp dùng chữ "công tước bé" (*petit duc*). Người Pháp có thành ngữ gọi những ông hoàng Nga, tước hiệu Đại công (*grand duc*) là những tay ăn chơi bừa bãi.

(6) Bánh xe vô lượng : ý nói quy luật biến đổi huyền bí không lường được của Tạo hoá (quan niệm *luân hồi*, đổi từ kiếp này sang kiếp khác của đạo Phật được tượng trưng bằng hình ảnh bánh xe).

(7) Bậc khai hoả : bọn thực dân Pháp thường tự phong là những người di khai hoả, tức là đem "văn minh" đến cho dân các thuộc địa. Ở đây tác giả dùng với nghĩa mỉa mai.

Cái vui nhất là ngay đến Chính phủ cũng chẳng nhận ra được khách thật của mình nữa, và để chắc chắn khỏi thất thoát trong nhiệm vụ tiếp tân, Chính phủ bèn đổi dải với tất cả mọi người An Nam vào hàng vua chúa và phái tuỳ tùng đi hộ giá⁽¹⁾ tuốt ! Đó là những người phục vụ thầm kín, rụt rè, vô tư và hết sức tận tụy. Các vị chẳng nề hà chút công sức nào để bảo vệ bọn tôi, và giá có được trông thấy các vị ân cần theo dõi tôi chàng khác bà mẹ hiền rình con thơ chập chững bước đi thứ nhất, thì hẳn cô phải phát ghen lèn được về nỗi niềm áu yếm của các vị đối với tôi. Có thể nói là các vị bám lấy để giày tôi, dính chặt với tôi như hình với bóng. Và thật tình là các vị cuống cuồng cả lên nếu mất hút tôi chỉ trong đám phút ! Cô thử nghĩ, làm sao mà không xúc động sâu xa được, khi được đổi dải như thế ?

Ngày nay, cứ mỗi lần ra khỏi cửa, thật tôi không sao che giấu nổi niềm tự hào được là một người An Nam và sự kiêu hãnh được có một vị hoàng đế.

(NGUYỄN ÁI QUỐC, *Truyện và kí*,
PHẠM HUY THÔNG dịch và giới thiệu,
NXB Văn học, Hà Nội, 1974)

HƯỚNG DẪN ĐỌC THÊM

1. Cán cứ vào mạch truyện, có thể chia tác phẩm ra làm mấy phần ? Nội dung cơ bản của mỗi phần là gì ?
2. Nhận xét tình huống đọc đáo của truyện "Vi hành" và cho biết tác dụng tạo sức mạnh châm biếm của nó trong tác phẩm. Hình tượng hoàng đế An Nam càng trở thành hài hước như thế nào trong con mắt của đôi trai gái người Pháp ? (Tình huống truyện "Vi hành" là tình huống gì ? Qua cuộc trò chuyện của đôi trai gái Pháp mà nhân vật *tôi* nghe lóm được, Khải Định được đánh giá như thế nào và hiện lên với bộ dạng kì quái, lố bịch như thế nào ?)
3. Phân tích lời bình luận của nhân vật người kể chuyện về sự "vi hành" của "đảng hoàng thượng" trong đoạn văn từ "Tàu đồ, cặp trai gái bước xuống..." đến "nếm thử cuộc đời của các cậu công tử bé".
4. Anh (chị) hiểu thế nào về nội dung, ý nghĩa của đoạn văn từ "Cái vui nhất là ngay đến Chính phủ..." đến "sự kiêu hãnh có được một vị hoàng đế" ?
5. Hình thức viết thư cho cô em họ có ý nghĩa gì đối với nghệ thuật trần thuật của truyện ?
6. Sức mạnh đả kích của thiên truyện chủ yếu được tạo nên bởi giọng điệu gì ?

(1) *Tuỳ tùng đi hộ giá* : quan tướng đi theo để bảo vệ vua. Ở đây tác giả ám chỉ bọn mật thám bằng giọng mỉa mai.